

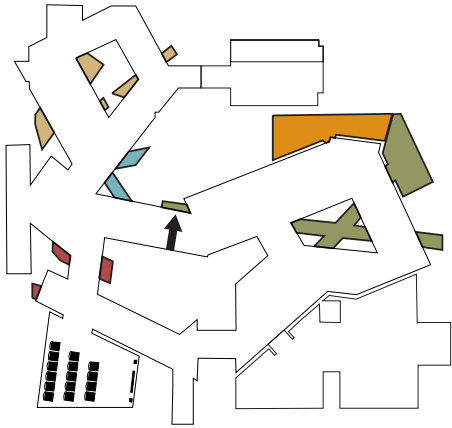

TRADITIONER

Traditionerne er et fælles rum og en direkte forbindelse til jøder andre steder og gennem alle tider. At udføre ritualerne eller eje jødiske rituelle genstande er en helt konkret måde at opleve sin jødiske identitet på. Hver enkelt dansk jøde har taget traditionerne til sig på sin egen måde: Som religiøs forpligtelse, som fælles kultur, som bånd til historien eller måske som abstrakt inspiration.

Jødedommens traditioner og ritualer taler til sanserne. Man tænder lys, dufter til krydderier, slår op i gamle bøger, bærer særligt tøj og spiser symbolsk mad. Det kræver mange rekvisitter, og de rituelle genstande er ofte blevet fremstillet med stor omhu og finesse. Mange af dem har lange historier, for ting kan man altid tage med sig til nye hjem.

ALFABET, SKRIFT OG BOG

Jødisk kultur og tradition er uløseligt forbundet med det hebraiske alfabet, skriften og bogen. Hebraisk læses fra højre mod venstre. Det er unikt for jødisk skriftkultur, at de bibelske bøger stadig skrives i hånden på pergamentruller og bruges i synagogen. I modsætning til Torahen, hvor der ikke findes dekorationer, er jødiske håndskrifter til privat brug ofte rigt dekorerede. Især den dramatiske beretning om udgangen fra Ægypten, Haggadah, og Esthers bog, Megillat Esther, har inspireret til farverige illustrationer. Den dansk-jødiske stil er inspireret af jødisk bogkunst i Amsterdam og Mähren.

Beretningen om udgangen fra Ægypten, Haggadah. Skrevet og illustreret i Altona 1739 af Uri Feibush Halevi Segal. Stilen er inspireret af datidens jødiske bogcenter i Amsterdam. Faksimile.

Bønnebogen, Seder Birkat Hamazon, bruges til at læse takkebønnen efter måltidet. Denne er skrevet og illustreret i 1784 af Uri Feibush Halevi Segal, der bosatte sig i København ca. 1750.

Esthers bog, Megillat Esther, er håndskrevet, farvelagt og illustreret med små kobberstik. Sandsynligvis af hollandsk oprindelse, 18. årh.

Vimpel til at vikle om Torah-rulle. Sandsynligvis udført i 1770 af skriveren Jehudah Leib Hakohen, som kom til København i anden halvdel af det 18. årh.

Vimpel til at vikle om Torah-rulle. Udført af skriveren Moshe ben Aron fra Lissa i 1794.

ÅRETS OG LIVETS HØJTIDER

Hvadenten man efterlever de traditionelle skikke eller ej, er traditionerne en fælles jødisk referenceramme. Den jødiske tidsregning regnes fra „verdens skabelse“, der ifølge traditionen svarer til år 3760 f.v.t. Det jødiske år har sine egne højtider. Nytåret, Rosh Hashanah, samt forsoningsdagen, Jom Kippur, og løvhyttefesten, Sukkot, fejres om efteråret. Lysfesten, Chanukkah, lyser op i december og i det tidlige forår fejres Purim med karnevalstemning. Dernæst kommer det usyrede brøds fest, Pesach, til minde om udgangen fra Ægypten under Moses. I begyndelsen af sommeren festligholdes ugefesten, Shavuot, til minde om åbenbaringen på Sinai bjerg.

Ritualer, der knytter sig til den enkeltes liv er bl.a. omskærelse, Brit Milah, og religiøs forpligtelse, Bar Mitzvah.

Før ethvert måltid er det skik at vaske hænder, en konkret og rituel renselse. Denne bronzehåndvask har haft sin plads i en spisestue. Medbragt fra Letland til Danmark i begyndelsen af det 20. årh.

Håndklæde af linned med indvævet bordure. 20. årh.

Den pagt, som I skal holde mellem mig og jer og dine efterkommere efter dig, indebærer, at I skal lade enhver mandsperson omskære. 1. Mos. 17:10

Når en dreng er otte dage gammel, bliver han omskåret af en særligt uddannet Mohel.

Til en Mohels udstyr hører omskærelseskniv, klemme og vinflacon samt en Mohelbog. Under omskærelsen er drengen klædt i en lille jakke og en hue. I ceremonien indgår desuden en stol til profeten Elias, som symbolsk overværer omskærelsen.

Omskærelseskniv med agatskaft fra København, 18. årh.
Lyreformet messingklemme og flacon af udhulet bennød, 20. årh.

Stolebetræk af silkemoiré, applikeret med silkebrokade og sølvagraman. Ryggens inskription: *Dette er Elias' stol, måtte hans minde være til velsignelse.* Sædets inskription: *I året 1793 skal Israel blive frelst ved mig* – den hebraiske sætning kan omregnes til talværdien 1793.

Mohelbogen fra 1880 har tilhørt Axel Margolinsky og Salomon Schalimtzek, der begge har tilføjet bogen personlige kommentarer gennem deres tid som Mohel i København.

Den strikkede jakke med hue stammer fra Fredericia, 19. årh. De øvrige jakker og huer er af brocheret silke fra det 18. årh.

Chanukkah fejres til minde om templets genindvielse i Jerusalem efter makkabæernes sejr over seleukiderne i 164 f.v.t. Festen varer otte dage, man giver hinanden gave, og hver aften tændes et lys mere end den foregående aften, indtil alle lys i en ottearmet stage eller olielampe er tændt.

Olielampe med Judah-løven som centralt motiv placeret over en Davidstjerne. Tin, tegnet af Mogens Ballin og Siegfried Wagner, København o. 1900. Det Mosaiske Troessamfund.

Olielampe fra Hamborg-Altona. På bagpladen er tjeneren, en niende lysholder, placeret. Den anvendes til at tænde de øvrige lys med. Sølv, Mester IGB. 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Olielampe. Inskriptionen på foden lyder: *Til Guds ære og til Hans gernings ære, Guds nåde vil jeg evigt prise.* Sølv, Mester Søren Engels Enke, København 1865. Det Mosaiske Troessamfund.

Olielampe. Ant. 19. årh.

Jødiske mænd dækker hovedet med en kalot, Kippah, eller anden form for hovedbeklædning som symbol på tilknytning til jødisk livsform, i forbindelse med bøn eller anden religiøs handling, for eksempel ved måltider. Disse er fremstillet i anledning af særlige familiebegivenheder. 21. årh.

Bryllupsgave til en vordende hustru. Andagtsbog for kvinder med hebraisk og tysk paralleltekst. Fløjl med sølvbeslag. Prag, 1874.

Rosh Hashanah er det jødiske nytår. En anledning til at gøre status over året, der gik, samt ønske venner og familie godt nytår med nytårskort prydet af motiver med jødisk reference.

Omer-tæller. Fra Pesach-festens anden aften tælles 49 dage. På den 50. dag begynder ugefesten, Shavuot. Den 33. dag i Omer-tællingen, Lag beomer, er en lille festdag, der bryder den periode, hvor man blandt andet ikke holder bryllupper.

I skal holde mine love og udføre dem; jeg er Herren, som helliger jer. 3. Mos. 20.8

Når en dreng er 13 år og én dag, er han Bar Mitzvah, forpligtet af budene og kan bl.a. begynde at bruge bederemme, Tefillin for første gang. De to læderkapsler, indeholder skriftstederne 2. Mos. 13:1-10, 11-16; 5. Mos. 6:4-9, og 11:13-21.

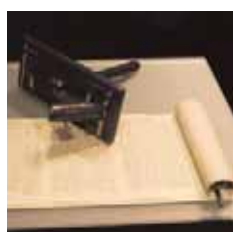

Ved løvhyttefesten, Sukkot, der fejres til minde om ørkenvandringen, bruger man et skrin til at opbevare en særlig citrusfrugt, Etrog. Sukkot er også en høstfest, og sammen med Etrog indgår også en buket af daddelpalmegren, myrte, og pilegrene i ritualerne.

Etrog-skrin, sølv og plet. 19. årh.

Etrog-skrin af sølv. Skrinet har hebraisk inskription: *Citrustræets frugt*. 20. årh.

Purim-festen fejres med karnevalsstemning og oplæsning af Esthers bog, Megillat Esther.

Det er skik at larme, f.eks. med en skralle, hver gang kongens onde rådgiver, Haman, nævnes i fortællingen om dronning Esther og perserkongen Ahasverus (Xerxes 486-465 f.v.t.).

Esthers bog opbevares ofte i et hylster som dette, der stammer fra overrabbiner David Simonsens hjem og er udført i delvist forgyldt sølvfiligran. 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Pesach er en traditionsrig fest, der fejres til minde om udgangen fra Ægypten. Festen forløber i en ganske bestemt orden, Seder. Her ses eksempler på genstande knyttet til Pesach-festen:

Sederfad, udført af J. Irgens, København, 19. årh.

Privateje.

På Sederfadet lægges forskellige symboler, som omtales i beretningen, Haggadah, der læses i løbet af aftenen.

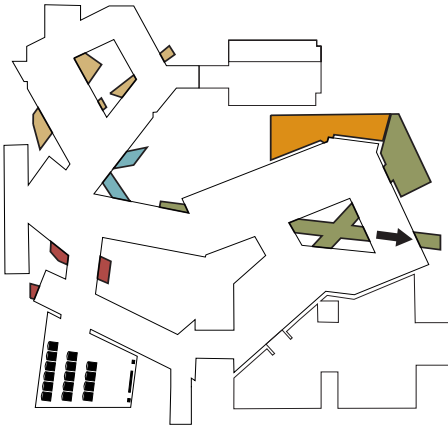

Klæde med lommer til tre stykker usyret brød, Matzot, der symboliserer de tre jødiske befolkningsgrupper: Kohen (præsteskabet), Levi og Israel. Klædet er medbragt fra Litauen til Danmark i det 20. årh.s beg.

Trykt løber til Pesach-bordet med motiver, der knytter sig til festen. Den hebraiske tekst slutter med at udtrykke ønsket om *Næste år i Jerusalem*. 19. årh.

SABBATTEN OG HJEMMETS SYMBOLER

I et jødisk hjem finder man symboler, der adskiller sig fra en kristen symbolverden. På væggen kan f.eks. hænge en Mizrach, som angiver retningen mod Jerusalem og på dørstolpen er placeret et lille hylster, Mezuzah, der indeholder pergament med et skriftsted.

Sabbatten er den ugentligt tilbagevendende helligdag, der med sine særlige ritualer og symboler adskiller sig fra hverdagene. Sabbatten i hjemmet begynder fredag aften ved solnedgang, når kvinden tænder to levende lys. Manden indvier helligdagen med en lovsigelse, Kiddush, over et bæger vin og to brød. Sabbatten er en hviledag som afsluttes lørdag aften med en kort ceremoni, Havdalah, når der er tre stjerner på himlen.

I et religiøst hjem kan væggen være smykket med et motiv, der angiver retningen mod Jerusalem, Mizrach, ofte i kombination med en påmindelse om det guddommelige, Shivviti.

Tag vare på sabbat'en, at du helliger den, således som Herren, din Gud, har givet dig besked. 5. Mos. 5:12
En række af hverdagens aktiviteter udføres ikke på sabbat, og i hjemmet markerer man både sabbattens begyndelse og afslutning med en særlig ceremoni. Her ses eksempler på rituelle genstande til sabbattens begyndelse.

Sabbat-stager af sølv. 20. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Kiddush-bæger. Sølv, 19. årh.

Klæde af fløjel til sabbattens brød, Challah. 19. årh.

Kiddush-bæger af overfangsglas har tilhørt overrabbiner David Simonsen, 19. årh. Privateje.

Til særlig religiøs livsførelse hører også symbolske tøjstykker. For eksempel til mænd en rituel undertrøje som denne Arba kanfot, af uld med indvævede striber og skuesnore, Zizit. 19. årh.

I jødiske hjem placerer man en Mezuzah på højre dørstolpe. En Mezuzah indeholder et pergamentstykke med teksten fra 5. Mos. 6:4-9 og 11:13-21 skrevet i 22 linier.

Mezuzah af hvidmetal. 19. årh.

Mezuzah af forgyldt sølv med rubiner og diamanter.
18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Mezuzah af guld med diamanter og andre ædelsten.
Udført af Peter Hertz, 19. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Lørdag aften ved solnedgang tages afsked med sabbatten. Der tændes et flettet lys i Havdalah-stagen, og duftes til krydrede urter i Besamim-bøssen, for at tage duften af helligdagen med ind i hverdagen.

Havdalah-stage af sølv. København, 20. årh.

Besamim-bøsse af sølv. 19. årh.

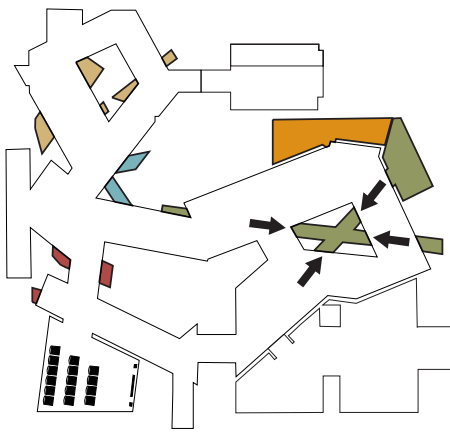
Besamim-bøsse af sølv. 19. årh.

Besamim-bøsse af sølvfiligran. 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Besamim-bøsse af sølvfiligran med emaljeplaketter og sten. 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

I SYNAGOGEN

Der er sjældent stille i en synagoge. Rummet er først og fremmest rammen om menighedens fællesskab, og alle kan deltage aktivt i gudstjenesten. Nogle leder bønner, andre læser fra de bibelske bøger, og andre igen hjælper med at tage Torah-rullerne frem eller stille dem på plads. I synagogen spiller rabbineren en mindre væsentlig rolle, men almindeligvis holder han prædiken i forbindelse med sabbat-gudstjenesten. Selvom bønner og oplæsningen fra den hebraiske bibel er i centrum, er der ofte livligt på rækkerne, for synagogen er også et vigtigt mødested, hvor menigheden kan høre nyt fra den fælles og den private sfære. Både det græske ord synagoge og den hebraiske betegnelse, Beit Knesset, betyder forsamlingssted.

Bodesjal, Tallit, helsilke med tilhørende pose. På hverdage bærer mænd Tallit og bederemme, Tefillin, under morgenbønnen. 20. årh.

Torah-skjold, delvist forgyldt sølv. Mester P. Griis, København, 1775.

Torah-skjold, sølv med indlagte stene og delvis bemaling. Danmark, 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.
Torah-skjold, delvist forgyldt sølv. Mester Peter Hertz, København, 1854. Det Mosaiske Troessamfund.

Torah-klokker, sølv. 19. årh.

Torah-klokker, sølv. Mester Laurits Grün. 20. årh.
Det Mosaiske Troessamfund.

Torah-peg, sølv. Ant. 19. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Torah-peg, sølvfiligran. Ant. 19. årh.

Torah-peg, sølv. Forsynet både med mestermærke for Abraham Bæhr og Ålborgs bymærke, samt inskription: *Moshe Cosman søn af den ærede hr. Arie Erhausen/Sprinzche datter af Feivelman/fru Feilche Sprinche/hustru til den ærede hr. Chaim søn af vor lærer hr. Gershon/Feivelman Erhausen.* 19. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Med sin sang leder kantoren menigheden gennem gudstjenesten på sabbat og helligdage.
Kantorhat, fløjl. 20. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Den hvide kantorhat anvendes ved Rosh Hashanah og Jom Kippur, broderet bomuld. 20. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Torah-kappe, velour med guldbroderi. 19. årh.

Siddur Den jødiske bønnebog fra 2002 er en nutidig dansk oversættelse af tidligere overrabbiner Bent Melchior. De danske bønner og salmer stammer fra overrabbiner Abraham Alexander Wolff.

Chanukkah-stage fremstillet af malm udført af Peter Grønning til synagogen i Fredericia, 1779. Det Mosaiske Troessamfund.

En personlig udgave af bønnebog for hele året med navnetræk i guld. 19. årh.

En personlig udgave af *Psalmer til Brug ved Gudstjenesten i Synagogen* samlede og udgivne af A. A. Wolff, 1886.

Tephilath Israel. Israelitisk Bønnebog for hele Aaret oversat og ledsaget med Anmærkninger samt en Samling Danske Bønner til Brug i Hjemmet saavel som ved Gudstjenesten, og paa Kirkegaarden, 1872. Overrabbiner Abraham Alexander Wolff tog initiativ til denne bønnebog, hvor den hebraiske og den danske tekst står side om side.

Ægteskabskontrakt, Ketubbah. Tempera på pergament. 18. årh. Det Mosaiske Troessamfund.

Inden vielsen underskriver brudgommen i vidners nærvær ægteskabskontrakten, der er skrevet på aramaisk. Kontrakten sikrer kvindens rettigheder.

Under kappen er den sammenrullede Torah omviklet med en vimpel. I anledning af et drengébarns fødsel var det skik at fremstille en Torah-vimpel, som senere blev skænket af drengens forældre til synagogen. Teksten på en Torah-vimpel indeholder drengens navn og fødselsdato, ofte også faderens navn, samt ønsket om at drengen må vokse op til torah-studier, til giftemål og til gode gerninger.

David Philipson, søn af Simon Neustädel, 1809.

Jakob, søn af den ærede hr. Jakob Schif, 1816.

Jechiel, søn af den ærede hr. signetstikker Leib Segal, 1767.

Torah-ruller kan variere i størrelse, men indholdet er altid det samme. Denne rulle stammer fra den jødiske menighed i Faaborg. Det Mosaiske Troessamfund.

I synagogen blæses i vædderhorn, Shofar, på Rosh Hashanah. Inskriptionen på denne Shofar forklarer: *Stød i vædderhornet på nymånedagen og på vor festdag ved fuldmåne. Det er en lov i Israel, det er et bud fra Jacobs Gud. Dertil er føjet en datering: Israel, søn af den ærede Hr. Kalmar, måtte hans minde være til velsignelse. 1. dag i ugen den 19. Elul 554 hvilket svarer til 1794.*

Torah-rulle i al sin pragt med kappe, klokker, skjold og peger. Det Mosaiske Troessamfund.

Kappen er af brocheret fransk silkestof med sølv-agraman. 18. årh.

Klokkerne er af delvist forgyldt sølv. Mester Martin Westrup, København 18. årh.

Skjoldet er af delvist forgyldt sølv. Mester ICE, København 1828.

Torah-peger af sølv, som bruges til at vise hvilken tekst, der skal læses. 18. årh.

Torah-rulle, håndskrevet på pergament. En Torah-rulle er skrevet på hebraisk. Teksten er De Fem Mosebøger, der begynder med Skabelsesberetningen og slutter med Moses død. Det Mosaiske Troessamfund.

Indrammet påmindelse om det guddommelige, Shivviti. Sl. 16:8: *Jeg har altid Herren for øje.* Fra synagogen i Læderstræde i København, 19. årh. Københavns Bymuseum.

Jødiske mænd dækker hovedet med en kalot, Kippah, eller anden form for hovedbeklædning som symbol på respekt, i forbindelse med bøn eller andre ritualer. 21. årh.

